

MAX WEBER VE AMPİRİK TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR*



Paul F. Lazarsfeld
Anthony R. Oberschall

(Çeviri: Dursun Ayan)**

Max Weber'in hem anket [questionnaires] hem de doğrudan gözlem tekniklerini kullanarak yaptığı ampirik toplumsal araştırmalara ilk katılımı üç araştırmayı içeriyordu: 1-) Tarımsal çalışma koşulları, 2-) Sanayi çalışma koşulları, 3-) İşçilerin tutumları ve çalışma geçmişleri. 4-) Dördüncü çalışmasında Weber, fabrikada çalışmanın psikolojik yönleriyle ilgili nispeten modern bir istatistiksel yaklaşım kullandı ve 5-) Beşinci çalışmasında, başka bir kişinin işçi tutumları üzerine yaptığı çalışmanın bir eleştirisi olarak, nitel verilere nicel veya tipolojik bir yaklaşımı savundu. Weber tüm [bu] çalışmalarında açıkça nicel tekniklerle ve toplumsal ilişkilerin anlamının yalnızca olasılık terimleriyle ifade edilebileceği düşüncesiyle ilgilendi. Yine de nicel yöntemlerin değeri ve ampirik araştırmanın sosyolojideki rolü konusunda kararsızdı. Bu kararsızlığın kaynakları, iki güncel tartışmayı içerir ki zaten bunlar Weber'in kendi çalışmasında asla çözmediği konulardı: [Birincisi] sosyoloji ve psikolojinin keskin bir şekilde birbirinden ayırt edilip edilmemesi gerektiği konusundaki tartışma ve diğeri de "eylem dili" idi ki o zamanlar Alman toplum bilimlerinde kavramsal bir araç olarak geçerli olan bu kavram ampirik araştırmaya atıfta bulunmaksızın tümdengelsel olarak kullanılıyordu.

Hayati boyunca Max Weber ampirik toplumsal araştırmalara altı defa yakından katıldı. Elimizdeki bu makalenin iki amacı var: İlk önce [söz konusu bu araştırmalarda] gerçekte ne olup bittiğine ilişkin anlatıya dayalı

* Bu metin [Paul F. Lazarsfeld-Anthony R. Oberschall, "Max Weber and Empirical Social Research", *American Sociological Review*, Apr., 1965, Vol. 30, No. 2, s. 185-199] künyeli makalenin Türkçeleştirilmiş halidir.

** Türkçe metinde [köşeli parantez] içinde yer alan Almanca eser adları ile bazı bilgiler ve dipnotlarda [*] işaretiyle gösterilen bilgiler çevirmen tarafından eklenmiştir. Yazarlar dipnotlar dışında, ayrıca İngilizce metinde (parantez) içinde gösterilen rakamlarla İngilizceye çevrilmemiş Almanca eserlere atıfta bulunmuş ve bu eserleri de metin sonunda listelemişlerdi. Biz bu Almanca atıfları da [köşeli parantez] içine alarak dipnotlara taşıdık. İlk bakışta dip not sayısı değişse de Türk okuyucu tüm alıntıları görebilecektir. Almanca eserler listesi makalenin yazıldığı tarihte Weber'in İngilizceye çevrilmeyen eserlerini göstermesi bakımından aynen korunmuştur. Metni İngilizce ve Türkçesi üzerinden okuyan Hamidenur Elik'e, bazı çeviri sorunlarını çözen Murat Şahin'e teşekkür ederim.

bir betimleme sağlamak istiyoruz; ikinci bölümde bu anlatıyı Weber'in hayat hikayesi ışığında yorumlamaya çalışıyoruz.¹

Son zamanlarda geleneksel hale gelen “ampirik toplumsal araştırma” terimini anket, saha gözlemleri, mevcut kayıtlar gibi çeşitli teknikleri kullanarak ve genel olarak nicel verilere öncelik veren, ancak vaka çalışmalarını ve diğer niteliksel materyalleri dışlamadan, güncel bir duruma ilişkin çalışmalar anlamında kullanıyoruz. Açıkçası, tarihsel bir çalışma da aynı zamanda ampirik bir araştırmadır; [burada] bu iki tür araştırmayı birbirinden ayırmamız yalnızca terminolojik kolaylık sağlamak içindir.

Bölüm- I: Tarım İşçisi

Max Weber'in ampirik toplumsal araştırmalarından ilki Weber yaklaşık 27 yaşındayken gerçekleşti. O zamanlar Weber Almanya'da 1872'den beri var olan *Verein für Sozialpolitik* [Sosyal Politika Derneği]'nin bir üyesiydi. Bu derneğin özünü, sosyalist sendikalarda örgütlenmiş Alman işçilerinin Alman devletine karşı artan düşmanlığından endişe duyan bir grup üniversite profesörü oluşturuyordu. Bunlar bir yandan sanayicilere toplumsal reformların gerekliliğini aşlamak, diğer yandan Marksist düşüncenin işçiler üzerindeki etkisini en aza indirmek istediler. Bu amaçlara ulaşmak için geçim masrafları, vergiler, fiyat listeleri vb. gibi toplumsal sorunlara ilişkin çalışmalar düzenlediler ve bulgularını sendika, sanayi ve hükümet [temsilcilerinin] katılmak için davet edildiği yıllık toplantılarda tartıştılar. Derneğin umut ettiği şey, bu araştırmaların ve tartışmaların toplumsal mevzuata ve bugün işçi-yönetim ilişkilerinin iyileştirilmesi olarak adlandırdığımız şeye yol açmasıydı.²

1890'lı yıllarda *Verein für Sozialpolitik*, Almanya'daki kırsal işçiliğin koşullarına ilişkin bir araştırma başlattı. 3.000'den fazla arazi sahibi, özel olarak

¹ Okuyucunun Weber'in yaşamının belli başlı gerçeklerini bildiğini varsayıyoruz. İyi bir özet, Hans H. Gerth ve C. Wright Mills'in önsözünde bulunabilir, *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press, 1946. [Türkçesi için Bkz. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, (çev. Taha Parla), Hürriyet Vakfı yay., İstanbul 1985. (İletişim yay, farklı baskılar): Reinhard Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait*, New York: Doubleday Anchor Books, 1962'de kısa bir taslak sunar: Eşi Marianne Weber tarafından yazılan (*Max Weber, Ein Lebensbild*, Tübingen: J.C. B. Mohr, 1926) elbette en fazla ayrıntıyı içeriyor. [Bu eserde] bütün metin boyunca Marianne Weber'in öyküsü onun Max Weber'e karşı kişisel tutumuyla renkleniyor.

² Bu organizasyona yazımızda “Dernek” veya “Verein” diyeceğiz. Dernek uzun bir monografiler dizisi yayınladı ve kendi tarihi, Hitler tarafından dağıtılmasından sonraki son yayın olarak, 1938'de yazıldı: (Franz Boese, *Geschichte des Vereins für Sozialpolitik*, Berlin: Duncker und Humboldt, 1939.) Dernek İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, adı belirtilerek, yeniden canlanmış ve yayınları devam etmiştir. [Türkçede artikel olmadığı için çeviride bu kısaltma yerine her seferinde derneğin tam adı yazılmıştır. Bu oluşumun adını *Sosyalpolitika Bağdaşımı* diye çevirmek de mümkündür].

kendi alanlarındaki durumun betimlemesini gerektiren ayrıntılı anketler aldı; şaşırtıcı bir durum olarak anketlerin yüzde 70'i yanıtlandı. Ayrıca, kırsal işçilik konusunda daha genel kapsamlı bir bakış açısına sahip olduğuna inanılan kişilere de 600 anket gönderilmiştir. Bu uzman anketi, belirli bir açıklama istemek yerine genel eğilimleri sorguladı; yaklaşık yüzde 50'si tamamlandı ve geri döndü.

Vereins für Sozialpolitik'in âdeti, bu yanıtları coğrafi bölgelere göre sıralamak ve üyelerden her bir soru kümesinin analizinde gönüllü olmalarını istemektir. Weber, Doğu Prusya hakkındaki raporun yükümlülüğünü aldı. Raporla ilgili yayınlar 1892'de başladı. Bunlar nitelikleri bakımından oldukça tekdüzeydiler: Bir ilçe için birbiri ardına düzenlenmiş gelir, bütçe vb. konular hakkında hacimli tablolar vardı; rapor hazırlayanlar muhtemelen hesaplamaların çoğunu kendileri yaptı. Weber'in raporu (890 sayfa) bu tür betimleyici tabloların yaklaşık 120 sayfasını içermekte,^{3,4} ve diğer özetlerden ilginç bir özellik ile ayrılmaktadır: Weber, [bu açıdan bakılırsa] tarihsel bir perspektif sağlamak için materyalini daha önceki çalışmaların sonuçlarıyla karşılaştıran *Vereins für Sozialpolitik* çalışmasındaki tek analistti.

1893 yılında Berlin'de yapılan yıllık toplantıda, bu ayrıntılı raporların özetleri tüm üyeler tarafından tartışmaya sunuldu.⁵ Weber, geleneksel hale gelmiş bir şekilde bulgularının bir özetini sunmak yerine, materyalinin olası politik sonuçlarını ön plana çıkardı. Doğu Prusyalı toprak sahiplerinin, ekonomik nedenlerle Polonyalı tarım işçileri ithal ettiğini ve böylece Alman karakterini ve Alman İmparatorluğu'nun bu sınırının ulusal güvenliğini tehlikeye attığını belirterek bir sansasyon yarattı. Hatta onun vungusu verilerinin politik sonuçları üzerine olduğunda bile Weber bazı yönetsel değerlendirmelerini ortaya koymaktan kendini alamadı. Bu çalışmanın tasarımı, [zaten] Weber analize başlamadan önce bir düzene bağlanmıştı ve çalışmanın birçok yönüne Weber katılmadı. Örneğin, araştırma konusuyla ilgili bilgi veren kişiler olarak yalnızca toprak sahiplerinden faydalanılmış olmasını sert bir dille eleştirdi ve bu eleştiriye diğer birçok kişi katıldı. Ayrıca, *Vereins für Sozialpolitik* [araştırmasının] işçilerin maddi durumuna çok fazla vurgu yaptığını,

³ [Max Weber, *Die Verhältnisse der Landarbeiter im Osterbischen Deutschland*, (Vol. 55, Schriften des Vereins für Sozialpolitik), Berlin: Duncker und Humblot, 1892].

⁴ Bu makalenin dayandığı Max Weber'in Almanca yayınları [makalenin sonundaki] bir ekte listelenmiştir; metinde bu listeye atıfta bulunmak için (parantez) içindeki sayılar kullanılacaktır. Bildiğimiz kadarıyla, bu kaynakların hiçbiri Almancadan [İngilizceye] tercüme edilmiştir. [Biz Türkçe çeviriye söz konusu bu Almanca yayınları dipnot olarak ekledik ve dipnotlarda da köşeli parantez içine aldık].

⁵ [Max Weber, "Referat: die ländliche Arbeitsverfassung, in *Verhandlungen von 1893* (Vol. 58 of *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*) s. 62-86].

oysa “kırsal emekçilerin durumunun ortaya koyduğu sorunun ağırlıklı olarak öznel alanda yattığını” belirterek anketlerin içeriğine itiraz etti. Bununla somut olarak şunu demek istedi:

[söz konusu sorun, bu işçilerin gelirinin gerçekte ne kadar yüksek olduğu değil, bu (ücret düzeyi) [ile] işçiler için düzenli bir ekonomik hayatın mümkün olup olmadığı, işçinin kendisinin ve işverenin kendi öznel değerlendirmelerine göre tatmin olup olmadığıdır, ya da neden olmadıkları, gelecek gelişmeler için istek ve özelemlerinin ne yönde ilerleyeceğinin bu faktörlere bağlı olmasıdır.⁶].

Bir yıl sonra, 1893'te Weber, Evanjelik-Sosyal Kongre [Evangelisch-Sozialer Kongreß] adına başka bir kırsal işçi anketinin başında oldu. Bir grup Protestan din adamı [Geistlichkeit],^{7**} düşük gelirli gruplar arasında misyonerlik çalışmalarında başarılı olmak için bu tabakaların yaşam koşulları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları gerektiğinin farkına varmıştı. Bir dizi anket sonuçlandı ve bunlardan biri yine kırsal emeğin koşulları ile ilgiliydi. O zamana kadar [zaten] Weber ampirik çalışmayla ilgilenen insanlar için bir tür koruyucu aziz haline gelmişti. Söz konusu bu Protestan din adamları örgütünün araştırma direktörü tavsiyesini istedi ve Weber çalışma ile yakından bağlantısını devam ettirdi.⁸ Anketleri kırsaldaki din adamlarına mı yoksa doktorlara mı göndereceği konusunda tereddüt etti, ancak din adamlarına göndermeye karar verdi çünkü [Evangelisch-Sozialer Kongreß] bucaklarda [nahiyelerde] görevli din adamlarının merkezi bir kaydına sahipti ve psikolojik sorunlar hakkında rapor vermek için bunlar daha uygun olabilirlerdi. Gönderilen 10.000'den fazla anketten yaklaşık 1.000 anket geri döndü.

Din adamlarına gönderilen bu anket, 1891'deki *Vereins für Sozialpolitik*'in anketinden radikal olarak bir farklılık göstermiyordu. Ancak bu anket çok daha kısaydı, anlamlı birimlere bölünmüştü ve sorular daha netti. Aşağıda verilen soru çiftinde kesinliğe doğru kayma ve psikolojik faktörlere yönelik artan ilgi açıkça görülmektedir.

⁶ [Max Weber, *Die Verhältnisse der Landarbeiter im Osterlbischen Deutschland*, (Vol. 55, Schriften des Vereins für Sozialpolitik), Berlin: Duncker und Humblot, 1892, s. 5].

⁷ [İngilizce metindeki “minister” kavramının Weber'in Almanca metninde geçen “Geistlichkeit” için kullanıldığı düşünülmüş, köylerdeki ve nahiyelerdeki papaz ve rahipleri kapsayacak şekilde “din adamı” olarak çevrilmiştir].

⁸ Ne yazık ki, bu araştırmayla ilgili literatürün çoğu ABD'de bulunmayan süreli yayınlarda, gazetelerde veya Evangelical-Social Congress [Evangelisch-Sozialer Kongreß] raporlarında yer almaktadır. Tartışma esas olarak Weber tarafından 1893'te yazılan altı sayfalık bir gazete makalesine dayanacaktır. [Bkz. “Die Erhebungen des Evangelisch-Sozialen Kongresses über die Verhältnisse der Landarbeiter Deutschlands,” in *Christliche Welt* (1893), s. 535-540].

Vereins für Sozialpolitik, 1891. Anket II, soru 4.⁹ İşverenin işçilerle ilişkileri. Ataerkil ilişkiler, kelimenin iyi anlamında, yani bir yanda babalık bakımı ve diğer yanda sadık bağlılık hâlâ hüküm sürüyor mu? Disiplin gevşer mi? Sözleşmede [yer alan] dinlenme molaları. Toprak sahipleri, işçilerin daha büyük bir öz bilincini hesaba katıyorlar mı, yoksa (işçilerle) ilişkilerinde ölçüyü [kantarın topuzunu] kaçırıyorlar mı? Ne tür bir ceza hâkimdir?

Din adamlarının araştırması, 1893. Kısım IVb, soru 3.¹⁰

İşveren ve çalışan arasındaki ilişkiler ataerkil midir? Yani, bir yanda bakım, diğer yanda bağlılık mı? Çalışanlar işverenler, site yetkilileri ve ustabaşı hakkında ne diyor? Çalışanın kötü icraatı [yanlış yaptığı bir şey] söz konusu olduğunda ne ceza verilir? Bedensel ceza uygulanır mı? Para cezası? Ücretlerden kesintiler?

Weber, arazi imtiyazı ile ilgili birçok soruyu atladı ve maddi ve hayat koşullarıyla ilgili bölümü kısa tuttu. Bunun yerine toplumsal ve mesleki hareketlilik, göçmen işçiliği ve çeşitli köylü gruplarının kökeni üzerinde yoğunlaştı. Önceki anketler, bir işçinin öne geçip geçemeyeceğine ilişkin soruları içeriyordu; Weber, hareketlilik ve göçmen işçiliğinin getirebileceği toplumsal değişikliklerle de ilgilendi:

Yabancı ülkelere göç ve sanayi bölgelerine doğru işgücü hareketi ne ölçüde gerçekleşmektedir? Tek bireyler mi yoksa tüm aileler mi göçmekte? Bunlar çalışkan mı yoksa tembel mi? Geri döndüklerinde herhangi bir şekilde değişiyorlar mı ve bu değişimlerinin toplum üzerinde herhangi bir etkisi var mı?

Bu tür bir anket için yapılan bir başka yeni uygulamada Weber, tutumlara dokunmaya çalıştı. İşçilerin yaşam alanlarıyla ilgili bir dizi sorudan sonra [şöyle] soruyor: “İşçiler, kiraladıkları meskenlerin durumuna göre [meskenlere] herhangi bir değer biçiyor mu ve hangi açıdan değer biçiyor?” Ayrıca Weber, işçilerin geleneksel olmayan çalışma biçimlerine karşı tutumlarını da bilmek istedi: “Şeker fabrikaları gibi yan tarım mesleklerinde insanların çalışmaya bakışı nedir? Makinelerin ortaya çıkışına bakış açıları nedir?” Öte yandan Weber, işçilerin umutları ve özlemleri ya da ücretlerinden ve hayatlarındaki gidişata ilişkin pek çok konudan duydukları memnuniyetle ilgili soruları [bu ankete] dahil etmedi.

Din adamlarının geri dönüşleri, *Vereins für Sozialpolitik* anketinde toprak sahiplerinden alınan cevaplardan daha üstündü. Weber, “Raporların büyük

⁹ Vereins für Sozialpolitik'in anketi, *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*, Vol. 53 (1891), s. 14-24.'de basıldı.

¹⁰ 1893 anketi kısmen Eugen Katz, “Landarbeiter und Landwirtschaft in Oberhessen,” *Münchener Volkswirtschaftliche Studien* 64 (1904)'de önceden hazırlanmıştı. Katz, 1901-02'de kendi yönettiği küçük bir çalışmada bu anketin kısaltılmış bir biçimini kullandı.

bir kısmı, verilerin nasıl elde edildiğine dair ayrıntılı bir açıklama sunar.”¹¹ “Bunlar, kültür tarihi için kalıcı değeri olan sistematik monografilerdir.” diye yazdı. Weber, raporlar için uygun bir analiz yöntemi bulma konusunda çağdaşlarından daha iyi değildi ve 1893’te bu dönemin tüm araştırmalarına uygulanabilecek bir açıklama yaptı.¹²

... yine de tüm bu malzemeyi bir bulmaca olarak görüyoruz, çünkü şimdiye kadar üzerinde çalışılacak bir yol bulamadık. Böyle bir girişimde [başkalarıyla] iş birliği yapmayan kimse, böyle bir girişimin büyüklüğünü resmedemez. Okuyucunun keyiflice okuyup zevk alabileceği bu hesaplama dökümlerinin doğasından gelen canlılığı özgün raporlarda çoğunlukla kaybolacaktır.¹³

Bu noktada Max Weber metodolojik düşüncesinde iki sorun üzerinde yoğunlaşmıştır: Bilgi verenlerin doğru seçimi ve anketlerin iyileştirilmesi. Bugün açık uçlu sorulara verilen yanıtlar diye adlandırabileceğimiz şeyi analiz etmekten açıkça endişe duyuyordu, ve hâlâ düşük gelirli insanlarla doğrudan görüşülemeyeceğine, çünkü onların kendi durumlarını düzgün bir şekilde tanımlayamadıklarına ve daha ileri düzeyde olanların orta düzeyde bir örgüt tarafından desteklenen bir araştırma için bilgi verme konusunda isteksiz olmalarına inanıyordu.

Weber’in faaliyetleri bu noktada, 1897’den 1902’ye kadar süren akıl hastalığının başlamasıyla kesintiye uğradı. Bilimsel faaliyetlerine tam olarak yeniden başlaması 1904 yılına kadar [bile] sürmedi, 40 yaşına [geldiğinde], Max Weber bilimsel faaliyetlerine tamamen yeniden başladı. O yıl Protestan etiği üzerine çalışması kendini gösterdi ve o yıl aynı zamanda St. Louis’deki World Congress of Arts and Sciences [Dünya Sanat ve Bilim Kongresi]’ne katıldı ve tarım işçiliği çalışması buradaki bildirisinin ana konusu oldu. Bunu takip eden birkaç yıl içinde eş zamanlı olarak iki deneysel araştırma ile meşgul oldu.

¹¹ [Max Weber, “Die Erhebungen des Evangelisch-Sozialen Kongresses über die Verhältnisse der Landarbeiter Deutschlands,” in *Christliche Welt* (1893), s. 540].

¹² [*yage*, s. 540].

¹³ “Birkaç yıl sonra Weber, Heidelberg’de öğrencilerin tezleri için kullandıkları anketleri ele alan bir seminer yönetti; ancak bu anketler de yeni bir analiz tarzından yoksundu. Bu seminerdeki tipik uygulama, her öğrencinin bir il veya bölge seçmesi ve ankette ana hatlarıyla belirtilen konulara bağlı kalarak, bu konuları izleyen 50 sayfalık kısa bir deneme yazmasıydı. Cevapların kodlanması veya başka bir yöntemle toplumsal ilişkiler ve entelektüel ihtiyaçlarla ilgili soruları sayılara dökmek için hiçbir nicelleştirme girişiminde bulunulmadı. 1899’dan itibaren Weber bu denemeleri *Die Landarbeiter in den evangelischen Gebieten Norddeutschlands*, Tübingen: H. Laupp, 1899-1902 adlı seride yayınladı. Ne yazık ki Weber’in diziyeye kendi yazdığı 11 sayfalık giriş metnine erişmek bizim için mümkün olmadı. [Söz konusu bu giriş yazısı için bkz. *yage*, In *Einzeldarstellungen nach den Erhebungen des Evangelisch-Sozialen Kongresses* herausgegeben von Max Weber, Erstes Heft, dargestellt von Dr. S. Goldschmidt, Tübingen 1899 Verlag der H. Laupp’schen Buchhandlung].

Sanayi İşçiliği

1907’de, Max Weber’in küçük kardeşi Alfred Weber’in önerisiyle, *Vereins für Sozialpolitik*, büyük sanayi kollarında çalışan işçilerin “Seçim ve Uyum (Mesleki Seçim ve Deneyim)” üzerine bir dizi çalışma yapmaya karar verdi. Programın başlığında üstü kapalı şekilde ima edilen iki sorunu Weber’in formüle etmesi şu şekilde oldu:

Büyük sanayinin kendi çalışanlarının kişisel karakteristikleri, mesleki kaderleri ve özel hayat tarzları üzerindeki etkisi nedir; çalışanlar hangi fiziksel ve psikolojik nitelikleri geliştiriyor? Büyük sanayi kollarının potansiyeli ve fiili gelişimi, etnik, toplumsal ve kültürel kökenlerine, geleneklerine ve hayat şartlarına dayanarak yaşayan işgücünün bu özellikleri tarafından ne ölçüde belirlenmektedir?

Araştırmalar, bu iş için seçilen fabrikaların ofislerinde bulunan verilere, araştırmada birlikte çalışılan kimseler tarafından yapılan gözlemlere ve işçilerle yapılan doğrudan görüşmelere dayanacaktı. *Vereins für Sozialpolitik* çalışmayı yönlendirmek için bir kurul atadı. Max Weber bu kurula üye değildi; yine de (bunun nedenleri bilinmiyor) şu anda *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik* adlı eserde yayınlanan temel belgeleri yazdı. Bu belgeler arasında anket için 60 sayfalık bir “metodolojik giriş” yer almaktadır.¹⁴ Başka bir bağlamda bu yazı, ayrıntılı bir analizi hak eder, çünkü Weber’in bir yanda ekonomi ile sosyoloji arasındaki, diğer yanda olguya dayalı bilgi ile teori arasındaki ilişki anlayışını berraklaştırır. Mevcut amaçlar için, işçilerin iş durumlarına yönelik “öznel tutumlar”ını araştırma ihtiyacına yaptığı vurguya özel dikkat çekilmelidir.¹⁵ Weber, eğer mümkünse, bu tür bilgilerin tablo olarak verilmesi gerektiğini hissetti.

Çalışmanın bu genel mantığına ek olarak, muhtemelen Max Weber tarafından da yapılmış olan iki araştırma aracı geliştirildi.¹⁶ Bunlardan birisi, çalışma bölge müdürlerinin özellikle dikkat etmesi gereken 27 konuyu listeleme 2.000 kelimelik bir “çalışma planı”dır. [Söz konusu çalışma planı] araştırmada ortaklaşa çalışanlar için aşağıdaki talimatları ortaya koymaktadır: [Araştırmada birlikte] çalışanlar [araştırmaya] araştırma yapılan fabrikaların teknolojik özelliklerini tanımlayarak başlamalıdır. Ardından, işgücünün kimlerden oluştuğunu, bunların coğrafi kökenini ve çalışma geçmişini, çalışma niteliklerini ve bunları tatmin etmenin zorluklarını, son değişikliklere özel vurgu yaparak analiz etmelidirler. Üçüncü ve en büyük sorunlar dizisi,

¹⁴ [Max Weber, “Erhebungen über Anpassung und Auslese (Berufswahl und Berufsschicksal) der Arbeiterschaft der geschlossenen Gross Industrie,” in *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr 1924, s. 1-60].

¹⁵ [yage, 53-56].

¹⁶ *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*, Vol. 133, önsöz kısmı.

işçinin fabrikadaki faaliyetlerine ayrılmıştır: İlerleme ve özel iş çıkarlarını tatmin etme şansı; çeşitli ücret sistemleri ile deneyim; hareketlilik; antrenman tesisleri; yaşlanmanın etkisi, vb. Son bir dizi öge [ise] sosyolojik sorunlara atıfta bulunur: işçi türleri arasındaki sosyal ayrımlar, uyum derecesi, benzer gelire sahip diğer nüfus gruplarından farklı günlük yaşam özellikleri, çocukları için özelemleri, vb.

Bu bilgilerin çoğu, uzmanlardan veya katılımcı gözlem yoluyla elde edilecekti. Ancak [araştırmancının] genel plana ekli, kişisel görüşmelerde işçilere sorulacak 27 soruyu içeren resmi bir anketi vardı. Bu sorular, istatistiğin murad ettiği (ebeveynlerin mesleği ve boş zaman etkinlikleri gibi) veya yalnızca doğrudan soru sorma yoluyla bilgi sağlayabileceği varsayılan (meslek seçiminin nedenleri, hayattaki hedefler ve benzeri nedenler) konularla ilgiliydi.

Bu girişimle meşgul olmak, Max Weber'in "niceliksel yaşamında" çok önemli bir dördüncü evreye yol açtı. Karısının ailesine ait bir tekstil fabrikasında işçilerin üretkenliği hakkında ayrıntılı bir araştırma yaptı. Belli ki bu konuya çok önem vermişti. Raporu hemen yayınlandı ve daha sonra da bunun üzerinde ne kadar çok çalıştığını anlattı; Kendisi sonsuz hesaplamalar yaptı "çünkü yalnızca rakamların sürekli ve kısmî analizi sırasında araştırmacı, bulgularını yorumlamak ve yeni problemler geliştirmek için ihtiyaç duyduğu fikirlere ulaşacaktır."¹⁷ Çalışmasının adı [Zur Psychophysik der industriellen Arbeit] (Sanayide Çalışmanın Psikofiziği Üzerine)'dir.¹⁸ Çalışmanın hareket noktası, çeşitli işçi türlerine ait farklı niteliklerin toplum bilimciler için açıkça ilgi çekici olmasıdır. Onlar ölçülebilir mi? Deneysel psikolojideki çağdaş çalışmalar bu ölçümleri yapmanın yollarını öneriyor mu? Burada belirtilen şu gibi soruları yanıtlamak için başka hangi prosedür kullanılabilir: Çalışmak için doğuştan gelen yetenekler var mı? [Bunlar] çeşitli ırklar arasında farklılık gösteriyor mu? [Bunlar] işçilerin cinsiyeti ve yaşı, sosyal kökenleri vb. faktörlerden nasıl etkilenir?

Makalenin ilk yüz sayfası (Bölüm 1-5), Weber'in meslektaşı Kraepelin'in çalışmasına özel vurgu yapılarak, mevcut literatürün ayrıntılı bir incelemesine ayrılmıştır. Kraepelin bugün hâlâ sanayi psikolojisinin temelinde bir parçası olan kavramlarla ilgili laboratuvar deneylerini anlatan beş cilt hacminde makaleler yayınlamıştı: öğrenme eğrileri, yorgunluk, monotonluk, kesintilerin etkisi vb.

Max Weber, [ampirik araştırmalarının] "Metodolojik problemler" üzerine ayırdığı Altıncı Bölümde, esas olarak kâğıt ve kalem testlerine dayanan

¹⁷ *yage*, vol. 138, (1911).

¹⁸ [Max Weber, "Zur Psychophysik der industriellen Arbeit," in *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr, 1924, s. 61- 225].

laboratuvar çalışmaları sonuçlarının çok daha karmaşık fabrika durumuna uygulanıp uygulanamayacağını soruyor. Weber [bazı konularda] şüphecidir ve ister ki tam çalışan makineler üzerinde gerçekleştirilen deneyler yapıp ortaya konsun. Bunu yapmayı maddi açıdan imkânsız görüyor, çünkü bu tür deneyler günde en az 20 Dolara mal olacaktı (Zur Psychophysik, s. 119). Bundan sonra yapılacak en iyi şey, sanayi üretiminin doğal akışında tutuldukları için parça başı kazanç ve üretim kayıtlarına bakmaktır. Sonraki 120 sayfa, bu tür verilerin ikinci dereceden bir analizine ayrılmıştır.

Weber'in prosedürünün parlaklığını iletmek için burada yerimiz yok. Weber gün içinde, hafta boyunca ve daha uzun süreler boyunca varyasyonları arayarak [işe] başlar. Bulgular kısmen Kraepelin'in psikolojik kategorileri açısından yorumlanmıştır. Bununla birlikte, bireysel farklılıkları tartışırken, işçilerin parça başı alacakları ücreti etkileme arzusunu, ücret artırmaya karar veren kişinin rolünü ve örgütlü işçilerin ve dindar kadınların tutumlarını tanıtır. (Zur Psychophysik, Bölüm 9). Evliliği dengeleyici bir etki olarak analiz etmesi, Durkheim'in intihar oranları yorumlamasına çarpıcı bir şekilde benzese de ikincisinden söz edilmemiştir (Zur Psychophysik, Bölüm 10). Bir noktada, zorluk ve parça başı ücret bakımından farklılık gösteren iki doküma makinesinde aynı anda çalışmaya başlayan birkaç işçinin davranışını analiz eder. Bir deneme-yanılma sürecinden sonra işçinin çaba ve kazancı arasında optimum bir denge bulunduğunu gösterir; onun verileri ve tartışması bugün doğrudan bir matematiksel öğrenme modeline çevrilebilir (Zur Psychophysik, s. 209-217). Weber'in bu monografisi, oy verme, radyo dinleme, satın alma veya karşılaştırılabilir koşullar altında çok sayıda insan tarafından gerçekleştirilen diğer herhangi bir eylemi analiz etmeye yönelik modern yaklaşımı her bakımdan öngörür. Dikkatli istatistiksel analiz, verilerden mümkün olduğunca çok genelleme çıkarmak ve bunları eldeki amaç için halihazırda mevcut olan veya yeni geliştirilmiş uygun kavramlar ışığında yorumlamak için kullanılır.

Vereins für Sozialpolitik'in 1911'deki Dresden toplantısında, önde gelen çalışma ekonomisi uzmanı Herkner, Weber'in yukarıda belirtilen fabrika araştırmasının bir özetini verdi ve başka bir konuşmacı, Weber'in yaklaşımını kullanarak ve bulgularını destekleyerek ek verimlilik rakamları bildirdi,¹⁹ ancak Weber'in kendisi o zamana kadar her iki araştırma işinden de tamamen çekilmişti.²⁰ Görünüşe göre fabrika araştırmaları için bölgesel materyalleri

¹⁹ *Yage*, Vol. 138 (1911), s. 139 ve devamı.

²⁰ *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* kitabının sonraki bir baskısında [Zur Psychophysik der industriellen Arbeit] makalesine bir gönderme var, ve bunun tersine, bu makalenin 9. bölümünde de "bu şeyleri başka bir yerde analiz etmeye çalıştığım daha geniş bağlam" şeklinde bir gönderme var. (Bkz. [Zur Psychophysik der industriellen Arbeit], s. 162).

toplayan ve analiz eden adamlarla bile temâsı yoktu: yazarların hiçbiri yayınlanan raporlarda ondan bahsetmedi. [Weber] 1911'deki [Dresden] genel değerlendirme toplantısında, başkanın önceden açıkladığı müzakereciler listesine dahil edilmediyse de [toplantı] sonunda uzun uzadıya [konuya] müdahale etti. Önde gelen Alman istatistikçi Bortkiewich araştırmalardaki çeşitli eksiklikleri kibarca ama keskin bir şekilde eleştirdi.²¹ Bunun üzerine Weber ayağa kalktı, istatistiksel prosedürlerdeki bazı hataları kabul etti ve diğer prosedürleri oldukça ayrıntılı bir şekilde savundu. Ancak bu konuşmalarda genel ifade tonu şüpheliydi. Diğer tüm katılımcılar, çalışmaların büyük önemine olan hayranlıklarını yinelerken, Weber, bu olaydan pek bir şey çıkmadığı fikrini vurguladı. En iyi ihtimalle şu sonuç kendini gösterdi: birkaç hipotez ve "gelecekteki materyallerin yardımıyla, uzun, çok uzun bir süre sonra değerli ve önemli sonuçların ortaya çıkma ihtimalinin yüksek olması."²²

Verimlilik hakkındaki verilerinin istatistiksel analizi ile işgücü anketinin planlanmasını eşzamanlı ama farklı iki girişim olarak sayarsak, buraya kadar Weber'in ampirik araştırmalarla yolunun kesiştiği dört araştırma hakkında bilgi vermiş bulunuyoruz. Bunlardan son ikisi, Weber'in kendi kendini yetiştirdiği eğitimine yeni unsurlar ekledi: 1-) İstatistiksel çapraz tabloların sistematik kullanımı ve 2-) Düşük gelirli insanlarla doğrudan doğruya görüşmenin, [anketörler ve/ya] görüşmecilere güvenmek kadar arzu edilir bir şey olduğu inancı.

Tutumlar Çalışması

[Max Weber'in ampirik araştırmalar içindeki] beşinci bölüm, dünyaya iş arkadaşlarının yaşayan düşüncelerini ve umutlarını sunmak için yoğun bir istek duyan başka bir kişi, Adolf Levenstein tarafından toplanan materyale dayanmaktadır. Bir anket çalışması fikrine varmadan yıllar önce, Levenstein iş arkadaşlarıyla haftalık tartışmalar yaptı. Daha sonra, 1907 ve 1911 yılları arasında, her sanayi yerleşim bölgesi için 1.000 anket olmak üzere, sekiz sanayi yerleşim bölgesindeki üç işçi kategorisine -madenciler, çelik işçileri ve tekstil işçileri- 8.000 anket, gönderdi. Önce birçok arkadaşına ve bağlantıları olan kimselere bir dizi anket gönderdi, ardından anketleri geri verenlerle yazıştı ve diğer anketleri dağıtılmak üzere gönderdi. Böylece çok yüksek bir geri dönüş oranı (yüzde 63) elde etti. Açık olmayan nedenlerle sosyalist basın Levenstein'nun bu girişimini yarıda kınamasaydı, bu oran daha da yüksek olabilirdi.

²¹ Bortkiewich, kadınların meslek seçimlerini tartışırken, gerçekten [ankette] iki sorunun [daha] olması gerektiğine dikkat çekti: Neden çalışıyorlar? Neden belirli bir meslekte?

²² *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*, Vol. 138 (1911), s. 190.

Levenstein ilk başta sadece çok okumuş bazı okuryazar arkadaşları ile muhataplarının yazdığı denemeleri ve şiirleri yayınladı. Ancak anketleri Max Weber de dahil olmak üzere bazı profesörlere gösterdi ve profesörler de bazı öğrencilerinin anketin daha ileri analizinde kendisiyle iş birliği yapmasına izin vermesi için Levenstein'ı ikna etmeye çalıştılar. Sözlü ikna başarısız olduktan sonra Weber, 1909'da [Zur Methodik Sozialpsychologischer Enqueten und ihrer Bearbeitung] (Sosyal-Psikolojik Araştırmaların Metodolojisi ve Analizleri Üzerine) adlı kısa bir makale yayınladı.²³ Bu makalede Levenstein'ı açıkça, verilerinin sayısal bir analizini yapmaya çağırdı ve aynı zamanda ona bunun nasıl yapılacağına dair tavsiyelerde bulundu. Görünüşe göre bu baskı biçimi etkiliydi, ancak Levenstein tüm tavsiyelere uymadı ve kodlamasının ve tablolarının üniversite öğrencileri ve profesörler tarafından kontrol edilmesini kesinlikle reddetti.

Levenstein anketi, işçilerin o günlerdeki can alıcı tüm sorularına ilişkin tutumlarını araştırdı. Sorular beceriksizce ifade edilmiş ve bazen oldukça farklı maddeler bir araya getirilmiş olsa da geniş bir yelpazede çalışanların motivasyonlarını, tatminlerini, özlendilerini ve hayattaki durumlarına karşı genel tutumlarını kapsıyordu. Anket daha sonra Levenstein tarafından analiz amacıyla beş bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm; isim, yaş, meslek, medeni durum, çocuk sayısı, gelir, ödeme şekli ve çalışma gününün uzunluğu gibi arka plan verilerini içeriyordu. Weber ise eleştirisinde²⁴ doğum yeri, babanın mesleği ve ayrıntılı bir iş geçmişi gibi daha fazla arka plan bilgisine ihtiyaç olduğunu öne sürmüştür. İkinci bölüm; yorgunluk, monotonluk, parça başı ücret veya saatlik ücret tercihi, çalışma sırasındaki düşünceler ile *Verein für Sozialpolitik's* in fabrika işçileri çalışmasında da önemli olan diğer konuları ele aldı. İkinci bölüm 20 sayılı numaralı yüklü bir soruyla sona erdi: "Sizi en çok üzen şey, düşük ücret düzeyi veya işverene o kadar bağımlı olmanız, hayatta ilerleme şansınızın o kadar sınırlı olması, çocuklarınıza sunacak hiçbir şeyinizin olmaması."²⁵ Üçüncü bölüm; umutlar ve dilekler, tercih edilen çalışma saatleri, işçinin boş zamanı olsa ne yapacağı, parası olsa ne satın alacağı ve fırsat verildiğinde hangi mesleği seçeceği konularıyla ilgilendi. Geriye kalan iki bölüm ise okuma, siyasi ilgiler ve Tanrı'ya inanç gibi kültürel ve siyasi konularla ilgiliydi. 25 numaralı soru: "Ormana sık gider misin? Yere uzandıgınızda ve çevrede her şey hareketsiz ve sessiz

²³ [Max Weber, "Zur Methodik Sozialpsychologischer Enqueten und ihrer Bearbeitung," *Archiv* 29 (1909), s. 949-958].

²⁴ [*yage*]

²⁵ Benzer şekilde yüklü bir çift soru, Karl Marx tarafından 1888'de dağıtılan bir ankette ortaya çıktı: "Kaza durumunda, işveren kanunen işçiye veya ailesine tazminat ödemek zorunda mıdır? Değilse, hiç tazminat ödedi mi? Onu zengin etmek için çalışırken bir kaza geçirdin mi?"

olduğunda ne düşünürsünüz?” Weber’in, [Kel başa şimşir tarak türünden] “gülünç” olarak düşündüğü bu soruların aslında, [onu yanıtlayanların açık seçik olmayan uyarıcılara karşı gösterdiği kişisel tepkilere dayanan] geleceğe yönelik ilginç yansıma verdiği sorular olduğu ortaya çıktı.

Weber, Levenstein’a bir dizi teknik konuda tavsiyelerde bulundu ki bugün bunlar anket analiz teknikleri olarak adlandırılan şeylerdi ve Weber’in bunlara karşı keskin bir duyarlılık kazandığını gösteriyordu. Bu tartışmanın en ilginç yönleri, tipolojilerin kullanımıyla ilgilidir. Levenstein anketi yanıtlayanları bir dizi türe ayırdı, bunları sezgisel olarak tasarlamıştı ve net bir sınıflandırma temeline oturtmamıştı. Weber, bu sistematik olmayan yaklaşımı oldukça eleştirdi ve ondan daha mantıklı bir prosedür benimsemesini istedi. Weber’in ampirik tipolojiler oluşturması konusundaki düşüncesi, onun tartışmalı *ideal tipler* ile ilişkilendirilen düşüncesinden tamamen farklı ve çok moderndi.

Ancak [araştırma] malzemesi niceliksel olarak kullanıldıktan ve çeşitli bölümleri birbiriyle ilişkili kılındıktan sonra, ancak o zaman bu [sınıflandırma] temeli, hem biçimsel hem de maddi türler olan proleter zihniyet ve farkındalık türlerinin inşasında temel olarak kullanılmaya çalışılabilir. ... Her halükârda, bu soruna sayılar temelinde yaklaşılmalıdır, yani, [anketleri] yanıtlayanların yaş, gelir ve aslen nereli olduklarına göre belirli ifade tarzlarının ve düşünce yönelimlerinin sıklığındaki farklılıkları araştırmak gerekir. Şüpheli durumlar hariç tutulmalı, eğer bu mümkün görünüyorsa, tartışılmaz olan veriler dikkatli bir şekilde türler (ve ayrıca türler ve geçiş türleri kombinasyonları) halinde bir araya getirilmelidir, ancak tüm bunlar çok dikkatli bir şekilde ve sürekli olarak ilk orijinal veriler yeniden gözden geçirilerek yapılmalıdır.²⁶

Bu pasaj Weber’in nitel verilerden tipolojiler oluşturmak için nicel bir yaklaşımı desteklediğini gösterir. Ayrıca, Weber’deki geçici olarak “geçiş” tiplerini ve bunların “kombinasyonlarını” kurduktan sonra doğru boyutlara ulaşma fikri, çağdaş tipoloji oluşturma prosedürlerinin ruhunda vardır.

Levenstein’in çalışması, meşru olarak, tutumları incelemeye yönelik erken gayretlerden biri kabul edilebilir. Ancak ne Levenstein ne de Weber, tutumların ölçülebileceği, anket materyallerinin insanların sınıflandırıldığı değişkenler oluşturacak şekilde birleştirilebileceği fikrini açıkça ortaya koymadı. Bu bizi bir kez daha Weber’in psiko-fizik konusunda yazdığı makalesine geri getiriyor. Birkaç sayfada²⁷ Weber, üç katlı bir ayırım yapmaya çalıştı

²⁶ [Max Weber, “Zur Methodik Sozialpsychologischer Enqueten und ihrer Bearbeitung,” s. 956].

²⁷ [Max Weber, “Zur Psychophysik der industriellen Arbeit,” in *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr, 1924, s. 132-136]. [İngilizce metinde Almanca kaynak numarası (4) yerine (6) olarak yanlış verildiği için düzeltilmiş ve ilgili kaynak belirtilmiştir].

ki bu ayırım kendisine açıkça ifade etmesi zor olduğu kadar önemli görünen de bir ayırımdı.

İster parça başı kazanç olarak ifade edilsin, ister çıktı ölçüm kayıtları aracılığıyla oluşturulan rakamlar açısından “tamı tamına iş olarak” ifade edilsin, üretimdeki dalgalanmaları nedensel olarak analiz etme girişiminde, birkaç kategorinin dikkate alınması gerekir. Bileşenler, birbirlerinin sınırlarını ihlal etseler de “verilme” tarzları bakımından oldukça farklı olarak devreye girerler.

Bir uçta insanların rasyonel eylemlerini içeren faktörler vardır, “maddi nedenlerle (yani kazanç) çıktılarını plana göre düzenleyen işçiler[i etkileyen faktörler]... Bu tür amaçlı düzenlemenin izlediği ‘maksimleri [ana ilkeleri]’ ‘pragmatik olarak yorumlayabiliriz’. Diğer uçta ise, ancak etkileriyle, çıktısındaki bir değişiklikte görünür hale gelen ve işçilerin, arkasındaki mekanizmaların farkında bile olmadan üretimi kolaylaştıran veya engelleyen olarak deneyimledikleri fizyolojik ve psikofiziksel değişiklikleri içeren faktörler. Weber, bir örnek olarak, işçilerin iyi niyetinden veya kötü niyetinden bağımsız olarak, tam otomatik, bilinçsiz bir şekilde iş gününün azaltıldığı ve üretimin biraz arttırıldığı Abbe’nin Zeiss deneyini gösterdi. Bu tür faktörler, deneylerden türetilen psikofiziksel yasaların bilinmesiyle “açıklanabilir”. Bu iki uç arasında, işçilerin farkında oldukları, ancak çıktısındaki bir değişiklikte ilgili olarak bilinçli olarak deneyimlemedikleri tutumlar ve zihin çerçeveleri vardır. Araştırmacı, bu tür faktörleri içe dönük olarak yeniden yapılandırarak psikolojik olarak “anlaşılır” hale getirebilir.

Weber makalesinde “tutum” terimini tekrar tekrar kullandı, ancak bir çalışma odasındaki ışık ve ısı miktarı gibi dış etkenlerle olduğu gibi, değişkenler olarak tutumların davranışsal öğelerle çapraz tablolanabileceği fikrini gözden kaçırdı. Açık ki bu konu onu oldukça ilgilendiriyordu çünkü bütün yazılarında çok net bir terminolojik ayırım yaptı. Bir işçi işverenine kızdıysa veya ücret sistemini beğenmediyse bu bir tavidir. Ancak gördüğümüz kadarıyla, terim onun tarihsel yazılarında hiç geçmez. Parsons’ın *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* ²⁸ çevirisinde, örneğin, “tutum” terimi yaklaşık 40 kez geçmektedir, ancak [geçtiği yerlerdeki] bağlam, kavramın kullanımını her durumda oldukça doğal kılmaktadır. Yine de bu örneklerin hiçbirinde Weber bu kelimeyi kullanmadı; bunun yerine *Anschauung*, *Gesamtstimmung*, *Gesinnung*, *Art des Empfindens*, vb. çeşitli başka isimler kullandı. Weber açıkça hissetti ki tarihi kişilerin veya grupların [ortaya koyduğu] eylemlerinin mektuplardan, kaydedilmiş gelenekler ve benzeri şeylerden yeniden oluşturul-

²⁸ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (trans. by Talcott Parsons), New York: Charles Scribner’s Sons, 1958. [Türkçede bu eserin İngilizce ve Almancadan yapılan farklı çevirileri vardır].

ması gibi, [tutum kavramının da] bir “psikolog”un yaşayan insanları incelerken kullandığından farklı bir terminolojiyle tanımlanması gerekir. [Hal böyle olsa da] aslında burada gerçekten de önemli bir metodolojik sorun var. Ama Weber bunu çözmedi, hatta açıkçası formüle bile etmedi.

Diğer Gayretler

Weber’in altıncı ve son ampirik çabası, 1910’da yeni kurulan Alman Sosyoloji Derneği’nin [Deutsche Gesellschaft für Soziologie] mali sekreteri olduğu zaman başladı. Başından beri, bu profesyonel grubun araştırmayı kendisinin üstlenmesi düşünülmüştü. Weber, yönetmeyi amaçladığı basın sosyolojisi üzerine bir proje belirledi.²⁹ Her zamanki tavrıyla, sorunu tarihsel ve karşılaştırmalı perspektifleri içinde konumlandırdı; gazetelerde iç örgütlenmeyi ve gücün dağılımını tartıştı; ve ayrıca bazı özel sorular sormaya ve modern içerik analizine benzeyen somut araştırma yöntemleri önermeye başladı: “Gazeteler insanları ne tür okumaya alıştıyor?... Ne tür kitle inançları ve kitle umutları yaratılıyor ve yok ediliyor, ne tür bir bakış açısı?”³⁰ Araştırmanın gazetelerin içeriklerinden yararlanarak başlamasını önerdi:

Gazete içeriklerinin kuşaklar boyunca niceliksel olarak nasıl değiştiğini, hafif edebi yazılar ile başyazı arasında, başyazı ile haber arasında, yazıyla haber arasında, haber olarak [gazete de] olan veya olmayan arasında içeriğin nasıl değiştiğini, artık araç kullanmadan yola yaya çıkmış bir şekilde, makas ve pusula ile ölçmekle başlamak zorundayız. Ve bu nicel araştırmalardan nitel olanlara doğru geçmemiz gerekecek. Makalelerdeki sunum tarzını, aynı sorunların gazetelerde ve gazete dışında nasıl ele alındığını, duygusal sunumun görünürdeki baskısını takip etmemiz gerekecek.³¹

Weber bir basın araştırması için fon sağladı. Ancak 1912’de [Deutsche Gesellschaft für Soziologie]’nin ikinci toplantısında, proje direktörlüğü görevinden kişisel sebeplerle ayrıldığını ve yerine kimseyi bulamadığını açıkladı.

Weber’in yazılarında, bir zaman çizelgesi boyunca düzgün bir şekilde yerleştirilemeyen, ancak nicel değerlendirmelere olan ilgisini gösteren resmine kesinlikle katkıda bulunan bir eğilimi vurgulamasaydık, anlatımımız tamamlanmış sayılmazdı. Özellikle hayatının son dönemleri boyunca olasılık kavramını tekrar tekrar kullanmasına atıfta bulunuyoruz.

²⁹ [Max Weber, “Geschäftsbericht der Deutschen Gesellschaft für Soziologie,” *Schriften der Deutschen Gesellschaft für Soziologie* 1 (1911), s. 39-62].

³⁰ [*yage*, s. 440-441].

³¹ [*yage* s. 441].

Tüm toplumsal bilimlerde, “yatkinlik” kavramlarının [disposition concepts]³² doğasına ilişkin netlik ancak yavaş bir şekilde gelişmiştir. Pragmatistler, ilk başlangıcı göstergelerin önemine işaret ederek yaptılar. Neticede, [yatkinlik konusu üzerinden gidilirse, örneğin] William James sağduyulu bir adamın atlamadan önce atlayacağı yere bakan ve kendisini sigorta ettiren vb. [önlemler alan] kişi olduğunu söylerdi. Yavaş yavaş olasılık kavramı tanıtıldı; ihtiyatlı adam muhtemelen atlamadan önce bakar, vb. Sonunda sağduyunun ya hep ya hiç meselesi olmadığı anlaşıldı -insanların buna ve ilgilendiğimiz diğer kavramlara göre sıralanması gerekecek. Ve çeşitli gösterge kombinasyonları bu sıralamanın temelini oluşturdu.³³

1895'te Durkheim, yeni sosyoloji bilimi için bir Magna Charta yazmaya çalıştı. [*Les Règles de la méthode sociologique*] *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda merkezi ve tekrarlanan önerme, “toplumsal gerçekler şeyler gibi ele alınmalıdır” idi. Ve kitabın ikinci baskısının girişinde, eleştirmenlerinin sözlerine karşı kendi fikirlerini savunmak istediğinde, tanımlarını keskinleştirerek bunu yapmaya çalıştı:³⁴

Şeyler, zihinsel etkinlikle kavranamayan tüm bilgi nesnelere, kavranabilmeleri için zihnin dışından, gözlemlerden ve deneylerden veri gerektirenleri, daha dışsal ve hemen erişilebilir özelliklerden daha az görünür olanları ve daha derine doğru inşa edilenleri içerir.

Ancak Durkheim da hâlâ James gibi, göstergeleri “ya hep ya hiç” olarak düşünüyordu. İlk kuralının “sonuçlarından” biri:

Her sosyolojik çalışmanın konusu, belirli ortak dış özellikler tarafından önceden tanımlanmış bir olgular grubunu uzlaştırmalı ve bu şekilde tanımlanan tüm olgular bu gruba dahil edilmelidir.³⁵

Bunun ifade edildiği bu bağlamdan Durkheim'in muhayyilesindeki-ler [imgelem dünyasındaki anlamlar] çıkarılabilir. Bir “toplumsal ortam”, tümü kendi varlığını kurmak için gerekli olan belirli göstergelerle karakterize edilecektir. Durkheim, yalnızca gerekli göstergelerden bazılarının mevcut olması durumunda ne yapılması gerektiği sorunuyla asla karşılaşmadı.

³² [“disposition concepts” kavramının Almancası metinde verilmemiştir].

³³ “Yatkinlik kavramları”nın genel bir tartışması için bkz. Carl [Gustav] Hempel, *Concept Formation*, Chicago: University of Chicago Press, 1948. Bunların psikolojideki tarihlerinin kısa bir incelemesi için bkz. Paul F. Lazarsfeld, “Latent Structure Analysis”, Sigmund Koch (ed.), *Psychology: A Study of a Science*, New York: McGraw-Hill, 1959, Vol. 3.

³⁴ Emile Durkheim, *Rules of Sociological Method* (trans. and ed. by George E. G. Catlin), Chicago: University of Chicago Press, 1938, s. xliii. [Durkheim'in bu eseri farklı zamanlarda Türkçeye çevrilmiştir].

³⁵ *yage*, s. 35.

Ancak Weber, göstergelerin olasılıklı doğasını kabul etti ve bunu sosyolojik kavramlarında dile getirdi. Aşağıdaki gibi pasajlar sıklıkla [Weber'de] kendini gösterir:³⁶

... arkadaşlığın “varlığını” oluşturan yalnızca belirli bir eylem türünün gerçekleşme olasılığının varlığıdır. Dolayısıyla bir *dostluk vardır* veya var olmuştur [demek] *yalnızca bu ve yalnızca bu anlama gelir*: yani biz, gözlemciler, belirli bireyle-
rin bilinen öznel tutumları temelinde, ortalama anlamda belirli bir özel eylem türüyle sonuçlanma olasılığının var olduğuna veya olmuş olduğuna karar veririz.

Weber, toplumsal ilişkilerin anlamının ancak bu tür olasılık terimleriyle yakalanabileceğini özellikle vurgular. Weber der ki “anamlı bir şekilde yönlendirilmiş belirli türden toplumsal eylemlerin gerçekleşme olasılığı artık olmadığı” onlar var olmaktan çıkarlar. Başka bir yerde gücü, bir kişinin “dirence rağmen kendi iradesini yerine getirebilecek durumda” olması veya “belirli bir grup insan tarafından bir emre itaat edilmesi” olasılığı olarak tanımlar.³⁷

Yine de Weber'in karşılaşmadığı son bir sorun [var]. Ya çeşitli göstergeler aynı şekilde davranmazsa? Örneğin, acil durumlarda karşılıklı destek, arkadaşlık için benzer yemek zevklerinden daha “gerekli” olabilir. “Belirli komutlar” çeşitli konulara uygulanabilir: bazıları, uyulmadığı takdirde “zorunlu kontrolün” mevcut olmadığını gösterebilir; diğerleri, kontrol yapısını bozmadan çeşitli derecelerde sıklıkta gösteriş yapabilir. Ve daha ciddi olan: Eğer böyle bir dizi göstergeye ilişkin verilerimiz varsa, onları -eğer birleştirmek arzu edilirse- dostluk sınıflarını sıralamamıza ve otorite derecelerini ayırt etmemize izin verecek tek bir indekste nasıl birleştirebiliriz?³⁸

Weber'in bu noktadaki başarısızlığı bir bakıma onu tutum ölçümünün doğası konusunda tam bir netlikten de uzak tuttu. Bununla birlikte, siste-

³⁶ 19 Max Weber, *The Theory of Social Economic Organization*, (trans. and ed. by Talcott Parsons and A. M. Henderson), New York: Oxford University Press, 1947, p. 119 (italikler İngilizce metin yazarlarından).

³⁷ *yage*, s. 152.

³⁸ Aslında Weber, kendi düşüncesinde olasılık kavramlarının kullanımı konusunda pek tutarlı değildi. Bürokratik bir organizasyonu aşağıdakiler de dahil olmak üzere bir dizi kriterlere göre tanımladı: hiyerarşi, profesyonel ve kişisel yükümlülüklerin ayrılması, üyeliğin iş ve araçlarının mülkiyetinden ayrılması vb. Weber'in “ideal-tipik” olarak tanımladığı bu organizasyonlar tüm kriterlerde tatminkârdı. Peki sadece bunların bir kısmından memnun olanlar için ne diyeceğiz? Carl J. Friedrich, bir eleştiride, bu sorunun cevabının verilmemesinin somut organizasyonların ampirik incelemesini engellediğine doğru bir şekilde işaret etti. Friedrich çeşitli ülkelerdeki bürokrasileri karşılaştırmak istedi. Weber'in kriterlerini -ya da benzerlerini- “bürokratikleşmenin derecesini belirlemek için ölçme gereci” olarak kullanmak zorundaydı; “az-çok bir ayarlama ölçütüne” ihtiyaç duyuyordu. Onun şu eserine bakın: Carl J. Friedrich, “Some Observations on Weber's Analysis of Bureaucracy,” in Robert K. Merton, et al. (eds.), *Reader in Bureaucracy*, Glencoe, Ill.: Free Press, 1957, s. 27: ve Max Weber, “The Essentials of Bureaucratic Organization,” *yage*, s. 18 ve devamı.

matik çalışmasının 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kesintiye uğradığı ve savaşın sona ermesi ile vefat ettiği 1920 arasında, Almanya'daki olayların bilimsel çalışmayı özellikle zorlaştırdığı hatırlanmalıdır.³⁹ Savaşın kesintiye uğraması dikkate alınmadan, Weber'in ampirik toplumsal araştırmanın doğasına ilişkin [zihninde] artan berraklaşma, onu [bu çalışma] alanının bir bütün olarak 1920'lerin sonlarına kadar gelişmeye başlamadığı [şeklinde] bir kavrayış düzeyine götürebilirdi.

Bölüm-II: Bir Kararsızlık Nedeni Olarak Psikoloji

Anlatımız, Weber'in hayatı boyunca ampirik toplumsal araştırmalarla ilgilendiğini, nicel tekniklerle açıkça ilgilendiğini ve sürekli olarak metodolojik yeterlilik ve farkındalık kazandığını göstermiştir. Bu konunun neden bu kadar az bilindiğini belirlemek, 'bilgi sosyolojisinde' deneyimli olanların işidir. Talcott Parsons, Weber'in ölümünden kısa bir süre sonra Heidelberg'e okumaya geldiğinde Weber'in tarihsel ve teorik yazılarından büyük ölçüde etkilendiğini hatırlıyor; ama kimse ona önceki sayfalarda özetlediğimiz malzemedan bahsetmedi. Bu, kısmen Weber'in kendisi hakkında yansıttığı kamusal imajla açıklanabilir. Ne zaman daha geniş bir kitleye ders verse, büyük çaplı bir konu hakkındaydı; Tarihsel yazılarında herhangi bir istatistiği nadiren kullandı.⁴⁰ Ve geçmişte yaşamış insanlar hakkında yazdığında, terminolojisi çağdaş durumlarla uğraştığında kullandığı terminolojiden farklılaşmakta, hemen hemen bir ritüel nitelik almaktaydı.

Weber'in, gelişen sosyoloji alanında ampirik toplumsal araştırmanın rolü konusunda oldukça kararsız olması muhtemeldir. Weber hakkında kısa biyografik taslağında ikircikliliği temel bir tema haline getiren Bendix, "olağanüstü gerilimlerden... Weber'in yaşamını karakterize eden birçok paradokstan... müphemliklerden" bahsediyor. Weber'in kamusal yaşama katılma arzusunu, bir yazarın yalnızlığı arzusuyla çelişen örnekler olarak aktarır; öğrencilerle iletişim kurmakta güçlük çektiği akademik çalışmalara olan ilgisi; Alman İmparatorluğu'nun kuruluşuna karşı artan hoşnutsuzluğuyla karışan milliyetçi duyguları; ve benzeri.⁴¹

³⁹ Weber, makalesinin dipnotlarında açıkça görüldüğü gibi, olasılık teorisi üzerine çağdaş yazılara aşinaydı. Max Weber, "Objective Possibility and Adequate Causation in Historical Explanation", in *The Methodology of the Social Sciences* (trans. and ed. by Edward A. Shils and Henry A. Finch), Glencoe, Ill.: Free Press, 1949, s. 167 ve devamı.

⁴⁰ Tek istisna, başlangıç noktasını farklı dini grupların mesleki tercihlerini karşılaştıran bir öğrencisinin çalışmasından alan *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eseridir. Ancak orada bile sunulan tek tablo bir dipnotta yer alıyor.

⁴¹ Bendix, *yage*, Ch. 1.

Bir başka kararsızlık unsuru daha eklemek cazip geliyor: nicel ve tarihsel çalışma arasındaki bir çatışma. En az onun iki ampirik çalışmasında uygun kanıt bulunabilir: 1908 işçi anketi ve 1910 gazete projesine yönelik erken hevesi ve ardından [bu işten] firar etmesi. Ancak bu, kararsızlık kavramını çok yüzeysel olarak ele almak olur. Ne de olsa, bir adam iki tür veya iki çalışma alanıyla ilgileniyorsa, bunlar arasında gidip gelmesi şaşırtıcı değil, [çünkü] bazen sınırın her iki tarafında bitmemiş işi bırakmak zorunda kalır.

Yine de Weber'in nicel materyale sürekli yaklaşımı ve ondan geri çekilmesi, muhtemelen aşağıda daha ayrıntılı olarak analiz edeceğimiz daha temel bir ikircikliliğin bir belirtisiydi. Bize göre bu [durum], toplumsal bilimlerin panoramasında insan eyleminin incelenmesinin yeri konusunda cevaplanmamış bir soru içeriyor. Ampirik toplumsal araştırmanın önemli bir kısmı, insan topluluklarının davranışlarını analiz eder. Weber'in zamanında sözde ahlaki istatistikler iyi gelişmişti ve nitel suç ve intihar araştırmaları boldu.⁴²

1908 işgücü anketinde Weber, meslek seçimini inceleme ihtiyacını vurguladı ve psiko-fiziksel makalesi, etkilerinde, farklı çalışma koşulları altındaki farklı işçi türlerinin üretkenliklerindeki farklılıklar etrafında odaklandı. Bu türden modern ampirik araştırmalarda -ve tabii ki bunlar artık oylama, satın alma vb. içerir- psikolojik ve sosyolojik belirleyiciler arasında keskin bir ayırım yapılamayacağı kabul edilir. Aslında, bireysel yatkınlık ve toplumsal durumun karşılıklı etkileşimi, bu tür çalışmaların çoğunun merkezinde yer alır.

Weber ve çağdaşları için sosyoloji ve psikoloji arasındaki ilişki çok daha acil bir endişeydi. Başlangıç olarak, her ikisi de beşerî [humanities] bilimlerle nicel doğa bilimleri [quantitative natural sciences] arasındaki sınırdaydı ve bu iki gelenek arasındaki ilişki önemli bir felsefi sorun olarak görülüyordu. Üstelik o dönemde sosyolojinin, psikolojiden farklı olduğunu göstererek, yeni bir alan olarak ortaya çıkışını haklı çıkarması gerekiyordu. Farklı yazarlar bu sorunları farklı şekilde ele aldılar. Örneğin Durkheim ve Tarde arasındaki tartışmada Durkheim dogmatik bir şekilde "psikoloji ve sosyoloji arasında radikal bir fark olduğunu iddia ederken, [Gabriel] Tarde ikincisinin birincisi üzerine kurulduğunu düşünüyordu. İkisi de görüşünün doğruluğunu sorgulamıyor gibiydi. Bizim iddiamız, Weber'in [bu tartışmalı durumlar dikkate alındığında] kendi içinde kalıcı bir çatışmayı koruduğudur.

Açıkçası, böyle bir iddia için kanıt sadece çıkarıma dayalı bir durum olmalıdır. Ancak konuyla ilgili olarak iki hususta materyal sunabiliriz: Birinci-

⁴² Weber'in de arkadaşı olan Tonnies her iki konuda da yazdı. Toplumsal gözlemlerini savundu ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman Sosyoloji Derneği'nin daimî başkanı olduğunda özel bir "Sosyografi" bölümü oluşturdu. Hatta bundan da *Community and Society* [Gemeinschaft und Gesellschaft]'in yazarı [Tonnies] tartışılırken nadiren bahsedildi.

si, Weber'in çözülmemiş psikolojik sorunları vardı; İkincisi, Alman toplum bilimindeki baskın bir entelektüel gelenek, psikolojik kavramları, son analizlerde Weber'in hem tarihsel hem de ampirik çalışmasının merkezi olan eylem incelemesine dahil etmeyi özellikle zorlaştırdı.

İlk hususta, Weber'in neredeyse beş yıl süren ve eşi tarafından yazılan biyografide canlı bir şekilde anlatılan zihinsel çöküşünden bahsetmemiz yeterli. Kalvinist Tüccar gibi yapılarla karşılaştırıldığında gerçek kişiler hakkında yazdığına terminolojinin takıntılı ayırımına zaten değinmiştik. Sorunu emek çalışmalarıyla bağlantılı olarak savunmak zorunda kaldığında, kesinlikle tarafsız olan bir terminolojide doğru bir bakış açısını savundu. 1911 toplantısının tutanakları Weber'in şu açıklamasını aktarıyor:⁴³

(Bu verilerin) şu soru için hiçbir değeri olmadığına katılıyorum: bu insanlar gerçekten neden [bu] mesleklerini seçtiler? Muhtemelen cevaplar oldukça işe yaramaz. Bununla birlikte, başka bir açıdan değerli olmalarının mümkün olduğunu düşünüyorum. İnsanlar böyle -eğer dilerseniz- aptalca bir soruya ne cevap verirler?

(Great hilarity.)

Bazen aptal sorular oldukça değerli cevaplar sağlar.

(Great Hilarity/Büyük Eğlence)

Ve karısının Weber'in hayatındaki belirli bir diziyi bildirme şekli şüphesiz ikisinin yaşadığı atmosferi yansıtır. Weber, Alman parlamentosunun bir üyesi olan babasının siyasi muhafazakarlığıyla keskin bir tezat oluşturan, toplumsal konuları ıslah etmeye olan ilgisini kazandığı annesine derinden bağlıydı. 29 yaşında, "bir kadını tatmin edip edemeyeceği" konusunda büyük endişe duyduktan sonra evlendi.⁴⁴ 33 yaşındayken, annesinin onu her yıl bir ay boyunca tek başına ziyaret etmesine izin verilip verilmeyeceği sorusu üzerine babasıyla açık ve şiddetli bir ayrılık yaşadı. Kavga, annesi ile babasının ayrılmasına yol açtı; baba bir seyahate yalnız gitti ve iki ay sonra oğlu Max [Weber] ile barışmadan öldü. İki ay sonra, sonuncusu neredeyse beş yıl boyunca süren ve tüm entelektüel çalışmaları imkânsız hale getiren sinir krizi geçirdi. Olayların gidişatını dört sayfa kadar yazan Marianne Weber, Weber ailesi büyüğünün cenazesinde herkesin hissettiği trajedi duygusuna değiniyor ve ekliyor:

Ama en büyük oğlanda (Max) suçluluk duygusu yoktur; yedi hafta önceki kavga açıkça kaçınılmazdı.

Hiçbir işe akli ermeyen biri için bile bu çok anlayışlı bir ifade gibi görünmüyor. Weber ve karısı arasındaki entelektüel yakınlık göz önüne alındığın-

⁴³ "Schriften des Vereins für Sozialpolitik, Vol. 138 (1911), s. 193.

⁴⁴ Marianne Weber, *yage*, s. 171 ve 195.

da, psikolojik yoruma karşı bu direnci paylaştıklarını varsayabiliriz. Küçük bir doğrulama Weber'in makalesinde veya sanayi çalışmasında Freud'a yapılan kısa bir referanstan geliyor: "Bu teoriler giderek modası geçiyor." 1908'de Freud hakkında bir şeyler biliyor olması Weber'in takdirdir; ancak Freud'un entelektüel hayatta kalma şansına ilişkin teşhisi, zamanın diğer yenilikleri -örneğin olasılığın rolü- konusunda bu kadar ileri görüşlü bir adam için şartıcı derecede yanlıştır.⁴⁵

O halde ilk noktamız, Weber'in psikolojik fikirlerle uğraşırken yaşadığı kişisel güçlüklerin, onun metodolojik düşüncesini de etkileyerek, söz [konusu] insan eylemi incelemesine kendisinin çeşitli yaklaşımlarını uzlaştırmasını zorlaştırdığıdır. Yazılarının iki noktasında sorunla doğrudan ilgilendiği ve orada ikircikli kaldığı açıkça görülüyor. Hatırlanacağı üzere, psiko-fiziksel konulu makalesinde Weber Kraepelin tarafından yorgunluk üzerine yapılan çalışmaları ayrıntılı olarak bildirmiştir (tesadüfen, şizofreni ile manik-depresif arası bir hastalık ile değerlendirilir), ve üretim rakamlarına ilişkin kendi analizini esas olarak Kraepelin'in laboratuvar deneylerinin bir doğrulaması ve uzantısı olarak görür. Ancak başka bir yerde yine farklılıkları vurgular.

[Weber'in İngilizceye] çevrilmemiş metodolojik makalelerinden biri⁴⁶, ekonomik marjinal fayda doktrini ile Weber-Fechner yasası arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bir meslektaşı, Brentano, uyarandaki sürekli artışın, bir yanda, duyumda görelî olarak azalan bir artışa yol açtığı[nı belirten] yasalarla, aynı metanın arzındaki sürekli artışın yarattığı yasa arasındaki geometrik benzerliğe, öte yandan, aynı metanın arzındaki sürekli artışın, faydasında nispeten küçük bir artışa neden olduğu şeklindeki yasaya dikkat çekmişti. Max Weber, iki genellemenin birbiriyle hiçbir ilişkisinin olamayacağını savundu. Teorik ekonomi, insan davranışıyla değil, marjinal fayda fikrinin ve diğer ekonomik kavramların türetilebileceği eylem planlarıyla ilgilidir.

Eylem planı terimi bizi ikinci noktamıza götürür ki bu Weber'in içinde eğitim gördüğü ve çalıştığı genel entelektüel gelenekte gömülü bulunan bir müphemlik kaynağıdır.

⁴⁵ Max Weber bir şair ya da başbakan olsaydı, şüphesiz onun biyografisini bir psikanalist yazardı. (Yaşlı Pitt, Lord Chatham, benzer güçlü aktivite döngülerinin ve felç edici depresyonların kurbanıydı; onun birkaç biyografisi var.) Böyle bir analist, Marianne'in kocasının hastalığına nasıl tepki verdiği kesinlikle işaret edecektir. (s. 249):

Weber'in kendi kendine yeterliliğindeki üstünlüğü, ona gerçekten ihtiyacı olup olmadığı sorusunu sık sık gündeme getirmişti. [Bayan Marianne Weber kendinden her zaman üçüncü şahıs olarak bahseder.] Artık şüphe etmesine gerek yok. Hastalığının yarattığı karanlık uçurumdan onun için büyük bir mutluluk doğar: güçlü adam onun sürekli bakımına ve varlığına ihtiyaç duyar; ona hizmet etmesine izin verilir.

⁴⁶ [Max Weber, "Die Grenznutzlehre und das psychophysische Grudgesetz", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 27 (1908)].

Alman “Beşeri Araştırmalar” Geleneğinde “Eylem” Dili

Weber zamanında Alman hümanistler ve toplum bilimciler, “insan eylemi” kavramına büyük bir vurguyla yer verme eğilimindeydiler. Ancak kavram, eylem üzerine ampirik çalışmaya atıfta bulunmadı. Buradaki fikir, daha ziyade, Almanca “Handlung” [davranış, hareket, iş] kavramının, mevcut bilgi ve geçerli prosedürlerin yerleştirilebileceği sistematik bir referans çerçevesi olarak kullanılabilmesiydi. Amaçlarımız açısından bakılırsa, eylem planlarının bir hile aracı olarak bu şekilde kullanılmasına dair bir fikir edinmek önemlidir ve (20 yıl sonra ilk Weimar Cumhuriyeti’nde Adalet Bakanı olacak) genç bir hukukçunun çalışması bize bir fikir vermesi bakımından çok iyi bir örnektir. [Bu genç hukukçu] “Eylem Kavramı ve Hukuki Sistematiği İçin Önemi” üzerine mevcut tüm literatürün (50’den fazla referans) bir incelemesini ve yeniden analizini yazdı. Sorunun “insanlar bir şey yaptığında ne olduğunu” ampirik olarak incelemek değil, göze çarpan yasal ayrımların dikkate alınabileceği bir çerçeve tasavvur etmek olduğunu açıkça belirtti. “Eylem kavramı, suç doktrininin dayandırılacağı sağlam yapı olmalıdır.”⁴⁷ Hukuk felsefecileri aşağıdaki türden sorunlarla karşı karşıya kaldılar: [Nasıl olur?] Hem bir yandan cezalandırılabilir bir suç bir eylemdi; öte yandan, ihmalden (bir şeyi yapmaktan) [hiçbir eylemde bulunmadan] veya işlenmemiş olsa bile kasıtlı bir suçtan dolayı da cezalandırılabilirsiniz. Bir eylem teorisinin görevi, suça, gerekli olan tüm özellikleri -daha fazlasını değil- vermektir ki bu özellikler kanunun cezalandırdığı her şeyi onun kapsamına almak için gereklidir. Buna uygun olarak, Radbruch’un analizinin başlangıç noktası, ceza kanununun eylem terimini kullandığı tüm yerlerin bir envanteridir (bugün bu işe içerik analizi olarak atıfta bulunmaktadır). Radbruch oradan hareketle “hukuk sistematiğinin gereksinimlerini karşılayacak bir eylem kavramı tasarlamaya devam etti.”⁴⁸

Radbruch, eylem kavramının doktriner tarihini (*Dogmengeschichte*) ve doktrinler tarihini yasal sorumluluk ve cezai suçluluk hakkındaki değişen fikirlere uyarlamak için tekrar tekrar tartışılıp yeniden tanımlanma şeklini betimler. Kendi çözümü için, “psikolojik hukuk bilimi” dediği şeyin önerdiği bazı içedönük gözlemlerini hesaba katar.⁴⁹ Ama ceza hukukunun merkezinde bir kavram olarak, eylemin, ampirik gözlemlerin bir sonucu olarak değil, sınıflandırma ihtiyaçları ışığında analiz edilmesi gerektiğinden asla şüpheli duymaz.

⁴⁷ 29 Gustav Radbruch, *Die Handlungsbegriff in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem*, Berlin: J. Guttentag, 1903, s. 96.

⁴⁸ *yage*, s. 75.

⁴⁹ *yage*, s. 112 ve devamı.

Hukuki sorunun özgüllüğü ve Radbruch'un sunumunun netliği, formal bir eylem kavramından beşerî bilimler için genel kategoriler türetmeye yönelik daha hırslı çabalarla paraleldir. Dilthey hedefi konusunda çok netti. Bir bireyin hayatı, en geniş ölçekte eylemdi; tarih, bu tür hayatların bir sistemiydi. Eylemin analizi bu nedenle "tarihsel aklın eleştirisini" (Vernunft) sağlayacaktır; bu, Kant'ın [Kritik der reinen Vernunft] *Saf Aklın Eleştirisi*'nde doğa bilimlerine verdiği cevaba benzer bir şekilde "Tarih nasıl mümkün olabilir?" sorusuna cevap verirdi. Anlayışlı bir İngiliz filozof, Dilthey'in bu konudaki fikirlerini, ciltler dolusu derleme çalışması aracılığıyla takip etmiştir.⁵⁰ Aynı geleneğe ait olan daha sonraki bir girişim, "Objektiver Geist" teorisini yazan Fryer [Hans Freyer]⁵¹ tarafından yapılmıştır. Bunu, diğer yazarların ortaya koyduğu iki terimi birleştirerek "otonomlaştırılmış izdüşüm/özerk yansıtma"⁵² olarak çevirebiliriz. Kardiner, ilkel inançların psikolojik köklerini incelerken yansıtma sistemlerinden söz eder. Ancak Alman "beşerî çalışmaları" geleneği, teknoloji ve sanatsal ürünleri içeriyordu ve hepsinin G. Allport'un anladığı anlamda işlevsel özerklik kazandıklarını vurguladı – onlar, kendilerine temel bir "insan eylemi" kavramının karmaşık uzantıları olarak bakılarak çıkarılabilecek içsel özelliklere sahiptiler. Freyer, anlaşılması zor ve çevrilmesi imkânsız olan beş ana *özerk yansıtma* türünü ayırt eder. Bunlar bir eylem şemasının farklı unsurlarına göre karakterize edilirler: Biri, sanatta örneklenen (Gebilde) eylemin ifade edici işlevine karşılık gelir; araçlarla (Geräte) örneklenen bir diğeri araçsal yönüne [karşılık gelir]. Ek olarak, tüm "objektiver Geist [nesnel ruh] doğası, somut bireylerin eylemlerinden, bunların yol açtığı kalıcı izlere kadar birkaç adımda "türetilir": [örneğin] yolu gösteren bir adamdan yol işaretine ve nihayet, diyelim ki müzikteki nota sistemi[ne kadar].

Bu gelenekte yazan Almanlar, beşerî bilimlerin tartışılması için bir tür "eylem dili"nin zorunlu olduğunu kabul etmiş görünüyorlar. Bu geleneğin kökeni, ara sıra yapılan referanslardan da anlaşılacağı üzere, en azından Fichte'ye kadar geri gidiyor. Bu doğal olarak matematiksel terimlerle yazan modern bir teorik fizikçiye benzer.

Eylem dilini kullanma zorunluluğu -değerlerini haklı çıkarmadan- Max Weber'in sosyolojinin bazı temel kategorileri üzerine yazdığı bir makalede özellikle açık hale gelir.⁵³ Eylem dilini kullanmanın temel amacı, Weber'in

⁵⁰ Herbert A. Hodges, *The Philosophy of Wilhelm Dilthey*, London: Routledge and Kegan Paul, 1952, özellikle Ch. 9.

⁵¹ ["Hans Freyer" adı İngilizce metinde yanlışlıkla "Fryer" olarak yazılmış olmalı].

⁵² [Almancadan hareketle otonomlaştırılmış izdüşüm (özerk yansıtma/özerk iz düşüm) kavramları önerilebilir].

⁵³ [Max Weber, "Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie," *Logos*, Band 4 (1913)].

kendisinin de vurguladığı gibi, sistematik bir sosyoloji için yararlı olabilecek -ya da olmayabilecek- bir dizi kavramı tanımlamaktır. Eldeki görev, günlük dilden kavramlar almak ve “özel bir tür insan eyleminin gidişatını” hangi açıdan temsil ettiklerini göstererek onları daha kesin hale getirmektir. Weber bugün kesinlikle indirgemeci bir program diyebileceğimiz şeyi belirtiyor. Devlet ve feodalizm vb. gibi kavramlar “istisnasız olarak ilgili tekil bireylerin eylemlerine indirgenmelidir.” Söz konusu makale bir felsefi dergi için yazılmıştır ve birçok gereksiz ara konu ve tutarsızlık içermektedir. Üç tür eylem ayırımına odaklanır. Birinde, insanlar birlikte hareket ederler, ancak yalnızca somut bir durumun gerekliliği tarafından kontrol edilirler: Verdiği örnek, aniden hastalığa yakalanan bir yolcuya yardım etmeye çalışan bir grup tramvay yolcusudur. Diğer bir tür, oyuncunun ve diğer insanların davranışlarının belirli kurallarla belirlendiği eylemlerden oluşur: en uç örnek bir ordu olacaktır. Ara eylem türünde, davranış, yukarıdaki ikinci türde yer alan kurallardan daha az bağlayıcı, ancak birinci türün gelişigüzel “yönlendirmelerinden” daha istikrarlı ve muhtemelen daha açık olan bir tür gayri resmi anlayış tarafından yönetilir.⁵⁴ Piyasa, dernekler ve örgütler gibi çeşitli toplumsal olgular ile rekabet ve tahakküm gibi “toplumsal ilişkiler” bu tür eylemler açısından incelenir.

Şimdi bu yazıdaki amacımız için önemli olan, Weber’in “toplumsal eylemin ampirik bir incelemesiyle” ilgilenmediği konusundaki ısrarıdır. Weber’in amacı, sosyolojik kavramların düzenlenebileceği bir eylem planı geliştirmektir. Radbruch’un buna paralel çabalarının farkında; bu makalenin girişinde ve metodolojik yazılarının başka yerlerinde ondan bahseder. Eylemin ampirik olarak araştırmasını psikologlar için bir görev olarak açıkça ayırıyor. Yedi sayfa boyunca bu ayırım üzerinde durur; Aşağıdaki alıntı belki de en karakteristik olanıdır. (Weber, “Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie, s. 412, yoğun çeviri):

Mistik-tefekküre dayalı dindarlık kavramından, *mantıksal olarak*, başkalarının iyiliğiyle ilgili bir kaygının olmadığı çıkarılabilir. Yine de *psikolojik* olarak, bu tür bir dindarlık, herkes için özel bir sevgi duygusu olarak deneyimlenen bir tür sevinçten uçmak gibi bir duruma yol açabilir. (İtalikler Lazarfeld ve Oberschall’a aittir)

Burada psikoloji mantığa karşıdır. Bağlamdan, mantıksal çıkarımla, bu makalede denelediği sistematikleştirme türünü kastettiği açıktır. Weber, mantığın bir duyguyu (Unbekümmertheit/kayıtsızlık) diğerinden (Religiosität/

⁵⁴ Bu üç terim “ortak eylem” (Tip I), “anlaşılan eylem” (Tip II) ve “organize eylem” (Tip III) olarak çevrilebilir. Son ikisi bazen ilkinin alt bölümleri gibi görünür ve bazen onunla koordineli çalışır; her durumda, Weber ana tipler arasında var olan “akışkan geçişleri” tekrar tekrar vurgular.

dindarlık) türetebileceğinden hiçbir şüphe duymaz. Zira onun kanaati tam olarak budur: Bir eylem planının öğelerinden, herhangi bir ampirik test olmaksızın türetmelere veya önemli/tözsel içeriğe izin veren kavramlar oluşturabilmelidir.⁵⁵

Weber'deki kararsızlık bu nedenle oldukça karmaşıktı. "Handlung" u incelemenin iki yolu varmış gibi görünüyordu. İlki kutsal tümdengelim yolu ve kişiyi tehlikeli bir şekilde "psikoloji"ye yakınlaştıran ampirik bir yaklaşımdı. İkincisi yeniydi, ilginçti ve sürekli metodolojik iyileştirme için bir meydan okumaydı. Ancak Weber, eski ve yeni gelenekleri uzlaştırmak için asla bir yol bulamadı.⁵⁶ Hâlâ başka bir faktör de hesaba katılabilir. Weber, sürekli olarak mahkeme kavgalarına ve meslektaşlarıyla küstah anlaşmazlıklara karışan ve birçok kuruluşta aceleci bir muhalif olan, huysuz bir adamdı. Ampirik projeler, onu başkalarıyla temas kurmak umuduyla "ekip çalışması"na yönlendirdi. Ancak Alman akademik dünyasının entelektüel iklimi ve teşkilat yapısı, bu tür girişimlerde Weber'in iş birliği yapacağı kimseleri bulmasını zorlaştırdı. Başkalarına uyum gösterme, onlarla hareket etme yeteneği eksikliğinden dolayı kızgınlığını ve hayal kırıklığını defalarca dile getirdi.⁵⁷

Weber'in ampirik sosyal araştırmaya katkılarının neden hak ettikleri ilgiden bu kadar büyük ölçüde gözden kaçtığı sorusunu gündeme getirerek, kısmi bir cevap önerdik. Weber, entelektüel yaşamının bu kısmına destek sağlamak için bütünlük bir çabanın arkasına kamusal kişiliğinin gücünü koyamayacak kadar kendisi de bu konuda kendini kararsız hissediyordu. Araştırılması gereken ikinci bir yön kaldı; Alman sahnesinde onu hayal kırıklığına uğratan neydi? Amerika neden yalnızca Weber'in tarihsel yazılarına ve metodolojisinin zamana karşı en az direnen kısımlarına açıldı? ("ideal tipler" in kafası karışık ama devam eden tartışması, muhtemelen en iyi ve en üzücü örnektir.) Almanya'daki durumu başka bir yerde açıklamaya çalıştık;⁵⁸ Birleşik Devletler için açıklama muhtemelen daha basittir. Parsons, Weber'i Amerikalı sosyologların dikkatine sunduğunda, sosyal teori geliştirmek için yaygın bir istek vardı. Ampirik sosyal araştırma hafife alındı; erken ve ilkel biçimlerinde yeterince, hatta belki de çok fazlaydı.

⁵⁵ Parsons, "birim-eylem" in dört ögesini ayırt ederken "mantıksal olarak" terimini biraz kendine özgü bir şekilde kullanır: aktör, amaç, durum ve normatif organizasyon. Bu ayrımı şu cümleyle ortaya koyar: "Bir eylem mantıksal olarak aşağıdaki unsurları içerir. ... "(Talcott Parsons, *Structure of Social Action*, New York: McGraw-Hill, 1937, s. 44).

⁵⁶ Bu soruna çağdaş bir bakış için bkz. Paul F. Lazarsfeld and Morris Rosenberg, "The Empirical Study of Action," Section V, *Language of Social Research*, Glencoe, Ill.: Free Press, 1955.

⁵⁷ Pek çok örnekten biri için Bkz. Marianne Weber, *yage*, s. 467.

⁵⁸ Anthony R. Oberschall, *Empirical Social Research in Germany 1848-1914*, Amsterdam: Mouton, 1965.

Katkımız, Weber'in çalışmasının batık kısmını ve hayatındaki rolünü meslektaşlarımızın dikkatine sunmak olmuştur; şimdi, umarım, tarihsel bir sosyolog, betimleyici ve biyografik raporumuzu daha geniş bir şekilde yorumlayacaktır.

MAX WEBER'İN BU ÇALIŞMADA TEMEL ALINAN İNGİZİLCEYE ÇEVİRİLMEMİŞ YAZILARI ⁵⁹

- (1) Max Weber, "Die Erhebungen des Evangelisch-Sozialen Kongresses über die Verhältnisse der Landarbeiter Deutschlands," in *Christliche Welt* (1893), s. 535-540.
- (2) Max Weber, "Referat: die ländliche Arbeitsverfassung, in *Verhandlungen von 1893* (Vol. 58 of *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*) s. 62-86.
- (3) Max Weber, "Erhebungen über Anpassung und Auslese (Berufswahl und Berufsschicksal) der Arbeiterschaft der geschlossenen Gross Industrie," in *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr 1924, s. 1-60.
- (4) Max Weber, "Zur Psychophysik der industriellen Arbeit," in *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik*, Tübingen: Mohr, 1924, s. 61- 225.
- (5) Max Weber, "Zur Methodik Sozialpsychologischer Enqueten und ihrer Bearbeitung," *Archiv* 29 (1909), s. 949-958.
- (6) Max Weber, "Geschäftsbericht der Deutschen Gesellschaft für Soziologie," *Schriften der Deutschen Gesellschaft für Soziologie* 1 (1911), s. 39-62.
- (7) Max Weber, "Die Grenznutzlehre und das psychophysische Grudgesetz", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, Bd. 27 (1908).
- (8) Max Weber, "Ueber einige Kategorien der verstehenden Soziologie," *Logos*, Band 4 (1913).
- (9) Max Weber, *Die Verhältnisse der Landarbeiter im Osterlbischen Deutschland*, (Vol. 55, *Schriften des Vereins für Sozialpolitik*), Berlin: Duncker und Humblot, 1892.

⁵⁹ [İngilizce metinde (parantez içi) gösterilen numaralar burada yer alan eserlerin numaralarıdır. Bu eserler ilgili yerlerde dipnotlara ve metin içine yerleştirilmiştir. Bkz. Dipnot. 4].